

Kemer-Edremit (Burhaniye) Kazası ve Osmanlı Devleti'nin Zahire İaşesine Katkısı

Evren GÖKÇE*

ÖZET

XIX. yüzyılın ilk yarısında yürürlüğe konulan yeni uygulamalara kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda başkent İstanbul'un iâşe gereksinimi ülkenin çeşitli bölgelerinden tedarik edilmekteydi. Bu bölgeler ürettikleri ürünlerden belli bir miktarı devlet tarafından yapılan alım için ayırmak zorundaydılar. Devletin talep ettiği iâşe maddeleri arasında zahire maddeleri önemli bir yer tutmaktaydı. Batı Anadolu bölgesinde yer alan Karesi Sancağı İstanbul'un ihtiyacı için zahire alımının yapıldığı yerlerden birisiydi. Sancağın merkez kazası olan Balıkesir ile birlikte diğer kazaları devlet tarafından yapılan talepleri karşıyorlardı. Bu kazalardan birisi olan Kemer-Edremit (Burhaniye), Edremit ile birlikte devletin zahire iâşesinde sancak çapında öne çıkmaktaydı. Makalede, Kemer-Edremit üzerinden küçük ölçekli bir kıyı kazasının devletin zahire iâşesine yaptığı katkı incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, İâşe, Zahire, Karesi Sancağı, Kemer-Edremit

Kemer-Edremit (Burhaniye) District And It's Attribution to the Ottoman States Formal Cereal Grains Feeding

ABSTRACT

Until the new practices that to be enforced in the XIX th century, feeding necessity of Ottoman Emperorships capital city İstanbul, was being procured different regions of the country. These regions had to distribute some part of their products for the purchase of state. Between products which demand by the state administration, the grain materials were keeping an important place. The Karesi Province that located in the West Anatolia was one of the places that to be made purchased grain for İstanbul's necessity. With the Balıkesir district, that center of the province, Karesi Province's other districts was procuring demands which made by the state. With the Edremit, the Kemer-Edremit (Burhaniye) that one of this districts was coming out of grain purchase for the states formal demand. In this article on the pattern of the Kemer-Edremit, a little sized seaside districts attribution to Ottoman states grain demand has been worked to analyze.

Key Words: Ottoman Emperorship, Feeding, Grain, Karesi Province, Kemer-Edremit

* Tarih Doktoru. evren1839@hotmail.com

1-Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul, bünyesinde kalabalık bir nüfus kitlesini barındırmaktaydı. Bu kitlenin karşılanması gereken en temel gereksinimlerinden birisi iâşe maddelerine erişimlerinin sağlanmasıydı. Ulaşım imkânlarının, üretimin ve iç ticaretin gelişerek iâşe tedariki şartlarının değiştiği ve kolaylaştığı XIX. yüzyıla kadar Osmanlı yönetimi için bu mesele önemli bir öncelik teşkil etmişti. Birtakım ekonomik prensipler çerçevesinde imparatorluğun bazı bölgeleri yetiştirdikleri ürünler veya ürettikleri malların bir kısmını İstanbul için ayırmaktaydılar. Bunlar arasında hububat önemli bir yer tutmaktaydı.

Osmanlı başkentine yakın bir coğrafi konumda olan Batı Anadolu bölgesindeki bazı sancaklar zahire üretiminde hatırı sayılır bir potansiyele sahiptiler. Bunlardan birisi Karesi Sancağı idi. Karesi Sancağı, merkezi olan Balıkesir ve diğer kazalarıyla Batı Anadolu'nun önemli bir zahire üreticisiydi. İncelemede, sancağın kazalardan birisi olan Kemer-Edremit'in (Burhaniye), devletin ve İstanbul'un zahire iâşesi açısından ifa ettiği vazife Şer'iyye Sicilleri'nden elde edilen örneklerden yola çıkılarak mercek altına alınmıştır.

2.Yöntem

İncelemede takip edilen yöntem, arşiv belgelerinden elde edilen verilerin konu kapsamında belirlenen plan dahilinde ikincil kaynaklardaki bilgilerle birlikte değerlendirilmesidir. Araştırmada temel kaynak olarak kullanılan arşiv belgeleri, Burhaniye Şer'iyye Sicilleri ile Edremit Şer'iyye Sicilleri olarak seçilmiştir. Her iki sicilden derlenerek incelemede kullanılan belgeler atıflarda *BRHŞS* (*Burhaniye Şer'iyye Sicilleri*) ve *EŞS*. (*Edremit Şer'iyye Sicilleri*) olarak kısaltılmış, defter, sayfa ve sayfadaki belgenin yeri ise rakam ve harflerle ifade edilmiştir. Örneğin, 1094 numaralı Burhaniye Şer'iyye Sicili'nin 77. sayfasının sol tarafında ve sayfanın başında bulunan belge *BRHŞS. 1094/77-a-1* olarak gösterilmiştir. Aynı atıf yöntemi Edremit Şer'iyye Sicilleri için de geçerlidir.

3.Bulgular

3.1. Osmanlı İâşe Sisteminin Temel Unsurları

Klasik dönemin başlangıcı olarak kabul edilen 1500 ila imparatorluğun yapısının değiştiği asrın başlangıcı olan 1800 yılları arasında (XVI. ve XIX. yüzyıl) boyunca Osmanlı devletinin iktisadi hayatla ilgili olarak aldığı kararlarda etkili olan ve Osmanlı iktisadi görüşünün temelini teşkil eden üç ilke mevcuttur. Bu ilkeler, *provizyonizm* (*iâşecilik*), *fiskalizm* (*gelircilik*) ve *tradisyonizm* (*gelenekçiliktir*). (Genç, 2009: 47) İstanbul'un iâşesi açısından bu üç ilke arasında ön plana çıkan ve belirleyici ilke olan provizyonizme göre iktisadi faaliyetin temel amacı insan ihtiyacını karşılamaktır. Üretilen mal ve hizmetlerin mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olması, yani piyasada mal arzının mümkün olduğu kadar yüksek tutulması hedeflenmektedir. Bu ilke aynı zamanda Osmanlı ekonomik politikasının en önemli ilkesi olarak kabul edilmektedir. Provizyonizm ilkesi doğrultusunda, esnafın faaliyeti ile söz konusu ürün açısından kazanın ihtiyacı karşılandıktan sonra, fazla kalan üretim ordu ve sarayın ihtiyaçlarını gidermeye ayrılır, geri kalan bölümü de nüfusu 500.000'i aşan İstanbul'a sevk edilmek üzere tüccarlara teslim edilirdi. Bütün bu kademeli ihtiyaçlar giderildikten sonra, kalan malların imparatorluk içinde ihtiyacı olan bölge ve şehirlere belirli iç gümrük vergilerini ödemek şartıyla götürülmesine izin verilirdi. (Genç, 2009: 47, 48, 49)

Mantran'ın deyimiyle bir mide-kent olan İstanbul'un nüfusunun sayısal büyüklüğü ve iâşesinin sağlanma zorunluluğu, imparatorluk eyaletlerinin başkentin iâşesine geniş ölçüde

katılmalarını kaçınılmaz bir hale getiriyordu. Kentin ihtiyaçları, imparatorluğun başkentine nazaran uzakta kalan bölgelerde dahi kendini hissettirmekteydi. Şehir, Karadeniz ve Akdeniz gemileriyle Trakya ve Balkanlar ve Anadolu kervanlarının gelerek kentin hayatı ve faaliyeti için vazgeçilmez ürünleri boşalttıkları bir antrepo idi. Gelen emtia Haliç'in güney kıyıları boyunca Bahçekapı semtinden Balat'a kadar belli ürünlere tahsis edilmiş iskelelere boşaltılırdı. Böylece devlet ülkenin çeşitli bölgelerini İstanbul pazarına bağlıyor, bu pazar etrafında devlet gözetiminde bir trafik ağı kurulmuş oluyordu. (Mantran, 1990: 167, 172, 173, İnalçık, 2011: 303)

Devletin kara veya deniz yoluyla İstanbul'a getirttiği ürünler arasında başta gelenlerden birisi hububat maddeleri idi. XVIII. yüzyılın ortalarında İstanbul'un ihtiyacı için gereken hububat, sermaye-özel teşebbüs veya devlet tarafından sağlanmak üzere iki şekilde karşılanıyordu. Devlet sermayesinin alanı sınırlı olup alınan hububat darlık zamanında kullanılmak üzere stoklanan zahire için tahsis edilmişti. Şehrin günlük zahire ihtiyacı ise daha ziyade özel sermaye tarafından karşılanıyordu. Devlet bu önemli konuda merkezi ve bürokratik bir mekanizma kurmamış, aksine esnek bir imtiyaz alanı usulü içinde emanet yöntemini kullanmış ve kendi alanı ile özel sektöre ayırdığı yeri iyi tespit etmişti. İstanbul'a imparatorluğun çeşitli bölgelerinden gönderilen zahire ve diğer ürünler *kapan* adı verilen yerlerde toplanmaktaydı. Gıda maddelerini tartmak için kullanılan büyük terazi veya kantar anlamına gelen Farsça *kaban* (*kabbân-kebbân*) kelimesinden türetilen kapan, sözlük anlamının yanı sıra, başkentteki yiyecek ve giyeceklerin toptan satıldığı yerleri ifade eden bir kavramdı. Örneğin, un ticaretinin yapıldığı yere *Unkapanı*, yağ ticaretinin yapıldığı yere *Yağkapanı*, balların tartıldığı ve satıldığı yere ise *Balkapanı* adı veriliyordu. (Pakalın, 1993:164, Ünal, 2011:375)

İstanbul kapanlarına ürünler *kapan hacıları* veya *kapan tüccarları* tarafından getirilmekteydi. Kapan tüccarları toptan ticaretle uğraşan kişiler olup, çeşitli bölgelerden aldıkları ürünleri İstanbul'a gemilerle getirerek satmaktaydılar. (Pakalın,1993:165, Ünal, 2011:375) Örneğin, hububat cinsinden olan zahire bu tüccarlar tarafından Unkapanı'na getirilir ve ilgili esnafa tevzi edilirdi. (Çağman, 2016: 133)

Başkent'in ihtiyacı için kapan tüccarları ve diğer girişimciler tarafından çeşitli yollarla kapanlara getirilen zahirenin devlet tarafından tedariki, *zahire tertibi* adı verilen bir usulle yapılırdı. Bu usulde zahirenin *mîrî* ve *rayiç* fiyat üzerinden iki şekilde alınması söz konusu idi. Mîrî fiyat esasen çok düşük olup bir nevi vergi niteliği taşırdı. Rayiç fiyatta aynı şekilde piyasanın çok altında bir fiyat olup deyim yerindeyse mîrî fiyat gibi maktu (sabit) bir bedel özelliği göstermekteydi. Üreticilerin ellerine istedikleri fiyatların geçmemesi nedeniyle bir dönem *mukayese nizamı* adlı yeni bir yöntemle değiştirilen zahire tertibi usulü de, meseleyi tamamen halledememiş ve İstanbul'a zahire sevkinde problemler çıkmaya devam etmişti. Devlet, zahire meselesinde yaşanan problemlerin üstesinden gelebilmek maksadıyla 1793 tarihinde *Zahire Nezâreti*'ni tesis etti. Ayrıca mîrî mübâyaa yönteminin haksızlıklarını gidermek için tamamen rayiç mübâyaa uygulamasına geçildi. Maksat alım fiyatlarının piyasa fiyatlarına yakın olması idi. Ancak, bir süre sonra rayiç fiyatlar piyasanın altında kalan bir düzeyde seyretmeye başlayacaktı. (Çağman, 2016: 136, 137)

Zahire Nezareti'nin kurulması ile önceden uygulanan mübâyaa sisteminin ortadan kaldırılması ve rayiç mübâyaa yönteminin esas alınmasıyla bir üretim bölgesinde verimin azlığı veya çokluğu zahire alımı hususunda belirleyici etkenler arasında yer almıştı. Bu kapsamda, hasat zamanı ürünü az olan bölgelerden daha az hububat temin edilmesi hedeflenmiş, nakliye koşulları göz önünde bulundurularak İstanbul'a daha yakın bölgelerden alım yapılmasına öncelik verilmiştir. Nezaretin kurulması ile Karesi Sancağı'nın sağladığı hububat miktarlarında önceye nazaran fazla değişim olmamıştır. Ancak, sancaktan daha önce

mîrî mübâyaa ile alım yapılırken, nezaretin tesisi ile birlikte rayiç fiyata göre de alım yapılmaya başlanmıştır. (Genç, 2005: 48, 49)

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında patlak veren Rusya ve Avusturya savaşlarına rağmen mîrî usuldeki alım fiyatları aynı kalsa da nezâretin kurulmasıyla fiyatlarda değişimler meydana gelmiştir. Devletin mîrî mübâyaaı daha fazla kullanmasının sebebi savaşlar dolayısıyla ortaya çıkması muhtemel sıkıntıların ve İstanbul ile ordu ihtiyaçlarının karşılanabilmesini sağlamaktır. Depolarda fazla miktarda buğday olması bu tür beklenmeyen gelişmeler yaşandığında devlet için güvence sağlamaktadır. Ayrıca, Osmanlı-Rus savaşı çerçevesinde devam eden seferler ve uğranan kayıplar nedeniyle Karadeniz’de ve Tuna havzasında üretilen hububat orduya sevk edilmek zorunda kalmıştı. Bu nedenle İstanbul’a yakın sancaklar hububat konusunda ön plana çıkmışlardı. Karesi Sancağı da Marmara Denizi ile bağlantısı nedeniyle gerek İstanbul’un gerekse ordunun iâşesinin sağlanmasına devletin zorunlu olarak tercih ettiği yerlerden birisi olmuştu. (Genç, 2005: 53, 68)

3.2. Karesi Sancağı ve Osmanlı İâşesine Katkısı

Günümüzdeki karşılığı ile metropol kimliği taşıyan İstanbul’un gıda ihtiyacının karşılanmasında çevresinin ve art alanlarının yetersiz kalması ve ordunun büyük bir kısmının başkentte konuşlandırılması gibi bazı nedenlerle, özellikle hububat ihtiyacının temini önem taşıyor ve bu ihtiyaç hariçten temin ediliyordu. Hububat İstanbul’a Eflak ve Boğdan, Tuna iskeleleri, Karadeniz’in Rumeli yakasındaki iskelelerinin hinterlandına dahil olan üretim bölgeleri, Meriç, Arda, Ergene suları boyunca uzanan ovaları da içine alan Trakya, Ege denizinin Rumeli sahilleri, Anadolu’da İzmit’ten Edremit’e kadar Marmara denizi sahilleri gerisinde uzanan Kocaeli, Hüdâvendigâr ve Karesi sancaklarından geliyordu. Başkentin tahıl iâşesi öncelikli ve istenen ürünleri en kolay gönderebilecek durumda olan bu eyaletler tarafından sağlanmaktaydı. Bu bölgelerden iç tarafların tahılını kıyıya kadar ırmaklar sayesinde taşımak kolaydı. Sevkedilen tahıl, iskeleler veya büyük merkezlerde biriktirildikten sonra gemilerle başkente gönderilmekteydi. (Genç, 2005: 105, Güçer, 2011: 86-87, Mantran, 1990: 174-175)

İstanbul için iâşe meselesi açısından önemli bir tedarikçi olan Batı Anadolu’da üretilen meyve ve tahılın şehre aktarımında daha kuzeyde bulunan Foça limanı önemli bir rol üstlenmekteydi. Foça limanı ile birlikte belgelerde Çandarlı, Bergama, Manisa, Tire, Menemen, Tarhala, Akhisar, Ayazment, Edremit, Menemen Güzelhisarı, Aydın Güzelhisarı, Soma, Gelenbe, Gördes, Ayasuluk, Balat ve Muğla gibi Batı Anadolu kazalarının ismi geçmektedir. (Genç, 2005: 36-37)

Karesi Sancağı, özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan siyasî gelişmelere paralel olarak mîrî mübâyaa, yani devlet tarafından yapılan alımlar hususunda öncelikli bölgelerden birisi olmuştu. Daha önceki dönemlerde sancaktan asker ihtiyaçları için aynı olarak (ürünün kendisinin verilmesi şeklinde) hububat alımının görülmesiyle birlikte, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında daha ziyade sivil iâşe için mübâyaa talepleri artmıştı. Böylece ortaya çıkan şartlar sancağı bu hususta daha etkin bir duruma getirmişti. Devlet Karesi’den genellikle muhtemel kıtlık zamanlarında bulundurmak üzere halk için ve Tersâne-i Âmire depolarında saklamak üzere ordu için hububat satın alıyordu. Bunun yanı sıra, bazı kapan tüccarları da sancaktan zahire olarak Tersâne-i Âmire veya Unkapanı’na götürmekte idiler.(Genç, 2005: 44, 46)

Karesi Sancağı’nın tarımsal üretime elverişli olan coğrafi yapısı hububatın hemen hemen her çeşidinin yetiştirilmesine imkân sağlamaktaydı. Tapu Tahrir Defterlerindeki verilere göre, XVI. yüzyılda Karesi Sancağında en fazla buğday üreten yerler Edremit, Ayazment, Boğazhisar, Sındırgı ve Manyas kazalarıyla sancak merkezi Balıkesir kazasıydı. Zahire

ihtiyacında buğdaydan sonra gelen arpa ise sancakta en fazla Edremit, Sındırgı ve Balıkesir kazalarında üretilmekteydi. XVIII. yüzyılda sancakta buğday başta olmak üzere arpa, alaf, (kışlık hayvan yiyeceği ot, saman sapı vb.) çavdar, çeltik, erzen (darı), kaplıca gibi tahıl ürünleri yetiştirilmekteydi. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise sancak merkezi Balıkesir kazasına bağlı köylerde buğday, arpa, yulaf, çavdar, kaplıca (öze), darı, mısır, burçak, bakla, mercimek, fasulye, nohut gibi hububat ürünleri elde edilmekteydi ki, bu ürünler sancağın üretim potansiyeli hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. (Genç, 2005: 10-11, Aslan, 2004: 105)

3.3. Kemer-Edremit Kazası ve İstanbul'un Zahire İaşesine Katkısı

Osmanlı devletinin takip ettiği provizyonist yaklaşımlar doğrultusunda başkent in ihtiyacı için çeşitli bölgelerden ürün alınması uygulamasına Karesi Sancağı'nın diğer kazaları gibi Kemer-Edremit'te katkı yapmaktaydı. Bu katkının görüldüğü en önemli alanlardan birisi zahire maddelerinin teminiydi. Kaza, bünyesinde mevcut iskelesinin yanı sıra Bandırma ve Mihaliç gibi iskeleler yoluyla İstanbul'a belirli miktarlarda hububat göndermekteydi. Kemer-Edremit, başta nüfus olmak üzere, üretim ve ticaret gibi hususlarda Ayvalık, Edremit ve Bandırma gibi sancak yerleşimlerine nazaran geri planda kalmakla birlikte, hatırı sayılır bir potansiyele sahipti. Örneğin *H.1305/M.1888 Tarihli Karesi Vilâyeti'ne Mahsûs Sâlnâme*'ye göre, 1888 yılında kazanın ekili ve ekili olmayan arazi miktarı 108.785 dönüme ulaşmıştı. Ekili araziden yıllık 28.665 kile cedid hınta (buğday), 35.000 kile şa'ir (arpa), 312 kile alaf, 2.900 kile çavdar, 6.000 kile Mısır, 3.000 kile Burçak, 160 kile ak darı, 400 kile kum darı, 330 kile mazı, 3000 kile bakla, 1.000 kile nohud, 1.600 kile börülce gibi bakliyat ve hububat ürünleri elde edilmişti. (H.1305 /M.1888 Karesi Vilâyeti'ne Mahsûs Salnâme-1305: 118)

Kemer-Edremit kazasının İstanbul'un zahire iaşesine yaptığı katkılar hakkında örnekler verilmeden önce üzerinde durulması gereken önemli bir husus çeşitli vergi ve mükellefiyetler söz konusu olduğunda karşılamak zorunda olduğu resmi miktarın tespitidir. H.18 Şevvâl 1224/M.26 Kasım 1809 tarihinde Şer'iyye Sicilleri'ne kaydedilen bir belgeye göre, Kemer-Edremit ve Edremit ahalisi, devlet tarafından daha önce belirlenmiş miktar ve rakamların üzerinde kendilerinden birtakım talepte bulunulduğundan bunun önlenmesini istemişlerdi. Zira Edremit ve Kemer-Edremit, Karesi (Balıkesir) kazasının yarısı kadar olmalarına rağmen, *imdâd-ı hazeriyye*, *imdâd-ı seferiyye* ve diğer yükümlülükleri tahammüllerinden ziyade şekilde karşıladıklarından, hallerine merhameten Balıkesir'e her ne tahmil edilirse sülüsünü (1/3) karşılamalarına karar verilmişti. Tahmil edilen vergi veya mükellefiyetten sülûsan (/2/3) oran ise Balıkesir'e ait olacaktı. Bu hususta H.1050/M.1640-41 ve H.1213/M.1798-99 tarihlerinde iki defa ferman çıkarılmıştı. Bu iki fermana rağmen bazı yükümlülüklerde bahsedilen orandan fazlası talep edilmekteydi. Bu sebeple Edremit ve Kemer-Edremit ahalisi kendileri için şütüran (taşıma hizmetinde kullanılacak deve) ve Biga mütesellimi Hadımzâde Osman Bey tarafından Çanakkale'de hazırlanacak peksimetten sülûs oranıyla tahmil yapılmasını talep etmiş ve bu konuda naiplere ilam yazdırdıkları gibi muhızr da kaleme almışlardı. Devlet, ahalinin isteğini yerinde görmüş ve sülûs-sülûsan oranına göre yeni bir düzenleme yapmıştı. Düzenlemeye göre, Çanakkale'de hazırlanacak peksimetten Balıkesir'e 3.100 kile dakik (un) isabet ettiğinden Edremit ve Kemer-Edremit'e sülûs-sülûsan oranına göre 1.010'ar kile, yine sancağa tarh olunan 350 re's mehari şütürandan 35'i Balıkesir kazasına isabet ettiğinden Edremit ve Kemer-Edremit'e 6'şar re's isabet ediyordu. (EŞS.1247/11-a-2)

3.3.1. İstanbul İçin Rayiç Mübâyaa Usulü İle Yapılan Zahire Tedarikleri

Osmanlı Devleti Kemer-Edremit'ten başta başkent olmak üzere diğer ihtiyaçları için zahire talep ettiği zaman, tarh edilen zahirenin rayiç ve mîrî mübâyaa yöntemlerinin ikisiyle de

tedarik edildiği görülmektedir. Bu hususta ilk olarak rayiç mübâyaa uygulamasına değinebiliriz. Örneğin, H.17 Safer 1210 /M. 2 Eylül 1795 tarihiyle Şer'iyye Sicilleri'ne kaydedilen bir belgede evvela “ *makarr-ı saltanat-ı sen'iyyem olan Konstantiniyye bir şehir-i azîm olub bilâd-ı saîre misillü erbâb-ı zirâat ve hirâsetten olmadıkları ve içinde nüfûs-ı kesîre olmakla idâreleri külliyetlü zahîreye menût idüğü aşîkar*” ibareleriyle İstanbul nüfusunun fazlalığına, şehirde ziraat yapılmadığından halkın dışarıdan zahire celbine ihtiyacı olduğuna değinilmektedir. Bu sebeple “*ekvât-ı yevmîyeleri karîb ve baîd etraf ve eknâfıdan celb ve ihzâr ile*” ifadeleriyle de başkent halkının zahiresinin uzak ve yakın yerlerden sağlanıldığı belirtilmektedir. Ayrıca “*Bahr-i Sefîd'in Anadolu ve Rumili sevâhili Asîtane-i Saâdet'imîn anbarı menzîlesinde olduğu*” ifadesiyle, Batı Anadolu sahillerinin iâşe açısından önemine vurgu yapılmaktadır. (BRHŞS.1094/77-a-1)

Belgede, yukarıda belirtilen açıklamalardan sonra Edremit ile Kemer-Edremit kazalarının “*ayân, voyvoda, mültezîm, ashâb-ı alâka ve anbarıyla*”, varlık sahiplerinden (*zû'l-kudret*) İstanbul ihtiyacı için toplamda 25.000 kile hinta yani buğday alınacağı zikredilmektedir. Bu miktardan Edremit'e 15.000, Kemer-Edremit'e 10.000 kile hinta isabet etmiştir. Zahireyi nakletmekle görevli olan Edremit iskelesi mübâyaaacısı ve eski Selanik Baruthâne Nâzırı kapıcıbaşı Abdülkadir'e yapılan hitapta ise, hintanın bahsi geçenlere tarhiyla hemen tedarik edilerek rayiç bedel üzerinden lazım gelen ücretin verilmesi gibi hususlara dikkat etmesi isteniyordu. (...*rayiç-i vakt üzere lazım gelen bahâsı tarafından pak akçe olmak üzere bilâ-cevr bit'tamam ashâbına it'â olunmak üzere hemân harman yerlerinden...*) Mübaşir Abdülkadir'e yapılan diğer uyarılar ise zahire alımına engel olanlarla vermek istemeyen kişilerin cezalandırılmaları için isim ve şöhretleriyle İstanbul'a bildirilmesi, af veya talep edilen miktarın azaltılması için yapılacak ricaların ise kesinlikle kabul edilmeyeceği idi. (BRHŞS.1094/77-a-1)

Osmanlı İmparatorluğu'nda temel hububat ölçüm miktarı olan *kile* (veya *keyl*) standart bir rakam içermeyip değişiklik göstermektedir. İmparatorluğun farklı bölgelerinde farklı ölçülere sahip olan kile sebebiyle yapılan ölçümler esnasında ortaya çıkan farklar İstanbul kilesi ölçüt alınarak düzeltilmekteydi. İstanbul kilesi ağırlık olarak 20 okka gelmekte olup günümüz ölçüleriyle 26.656 kg. civarındaydı. Kendisine mahsus kile ölçüsü olan yerlerden birisi de Karesi Sancağı idi. Bununla birlikte Karesi kilesi, İstanbul kilesine (20 okka-25,656 kg.) eşitti. Ancak başka bir görüşe göre Balıkesir kilesi esasen 16 okka olup, günümüz ölçüsüyle 20.528 kg.ye tekabül etmekteydi. (Pakalın, 1993: 281, Ünal, 2011:354, 382, 405)

Bu kapsamda sancaktan alınan 10.000 kilelik rayiç hintayı “*tamgalu ve sahîh'ül-âyâr İslambûli kile*” (EŞS.1247/15-a-2) ve Karesi kilesi, yani 26.656 kg. üzerinden hesap ettiğimizde kazadan istenilen toplam zahire miktarının 266.560 kg. veya yuvarlak olarak 266,5 ton olduğu ortaya çıkmaktadır.

İlerleyen tarihlerde meydana çıkan Osmanlı-Rus harbi yukarıda değinildiği gibi devletin zorunlu olarak Batı Anadolu'ya yüzünü çevirmesine sebebiyet vermişti. H.25 Muharrem 1222/M.4 Nisan 1807 tarihinde sicillere kaydedilen bir belgeye göre, İstanbul'un günlük ihtiyacının deniz yoluyla getirilen ikişer üçer yük zahirenin varlığına gereksinim duyduğu, şehrin iâşesine lazım olan zahirenin büyük çoğunluğunun ise Karadeniz yoluyla geldiği, ancak Ruslara karşı açılan sefer nedeniyle Karadeniz tarafından alınacak zahirenin orduya tahsis edileceği, bu sebeple ihtiyacın Anadolu'nun zahire yatağı olan mahallerinden alınmasının kararlaştırıldığı belirtilmektedir. Bu alımda Kemer-Edremit'in hissesine navlun ücretiyle birlikte kile başı 150 para olmak üzere 20.000 kile zahire isabet etmekteydi. Zahire, önceki rayiç alım örneğinde olduğu gibi yine kaza voyvodasının a'şârıyla, “*ashâb-ı çiftlik, erbâb-ı zirâat*” ve diğer üreticilerden tedarik edilecekti. (BRHŞS.1094/84-a-2)

Kemer-Edremit'den rayiç mübâyaa usulü ile yapılan diğer bir alım ise H.1224/M.1809 tarihindedir. Önceki örneklerde olduğu gibi kazanın “*ashab-ı çift, çiftikân, a'sâr, mültezîm, erbâb-ı ziraat ve anbarı*” ile birlikte kaza voyvodasının “*çiftlikâne hasılâtundan*” olmak üzere 7.500 kile hinta alımına karar verilmişti. Bu hintanın kile başına fiyatı olarak belirlenen 3'er guruş, sevk edileceği Bandırma veya Mihaliç iskelelerinde ödenecek, doğrudan İstanbul'a getirmek isteyen olur ise, navlun ücreti ile birlikte kile başına 140 paradan alım yapılacaktı. (BRHŞS.1094/104-a-2. Edremit Şer'iyye Sicilleri'ne kaydedilen ve 5 Eylül 1809 tarihli olduğu görülen bir belgede, ahaliye merhameten rayiç hinta mübâyaasında kile fiyatı olan 110 para üzerine 15 para zamlı, iskele başında kapan yazıcılarına satılacak hintanın kilesi 125 paraya çıkarılmış, doğrudan İstanbul'a getirilecek olan hintaya ise 140 para kile başı fiyat ödeneceği belirtilmiştir. Bu düzenleme muhtemelen Kemer-Edremit'ten de yapılan söz konusu alım ile ilgilidir. EŞS.1247/4-a-2)

Bir sonraki yıl olan 1810 tarihinde yine orduya tahsis edilecek olan zahire sebebiyle İstanbul ihtiyacı için rayiç hinta mübâyaa usulüne başvurularak, bölgeden 2 yük 22 bin (222.000) kilelik alım yapılmıştı. Bu zahireden Edremit ve Kemer-Edremit hisselerine 10.000'er kile isabet etmekle birlikte beklenen zahire hemen gönderilmemişti. Edremit ve Kemer-Edremit ahali kazada ve diğer yerlerde ziraat yapılmadığını, kazanın bağ, bahçe ve zeytin ağaçlarından ibaret olduğunu, üretilen hintanın kendilerine ancak üç ay yettiği gibi gerekçelerle yükümlülüklerinin bağışlanmasını istemişlerdi. Ayrıca Edremit, 10.000 kilenin yalnızca 3.000 kilesini karşılayarak geri kalanının affını talep etmiş, ancak bu istek kabul olunmamıştı. Devlet, af taleplerini kabul etmemesine rağmen, 4,5 guruş olan kile başı alım fiyatını artırarak 5 guruşa yükseltmişti. 20.000 kile tutarındaki zahirenin tedarik edilmesi için Biga Mütesellimi Hadımzâde Osman Bey, Karabiga iskelesi mübâyaaacısı Abdullah Bey ve Zahire Nâzırı sıfatıyla Cihanzâde Hüseyin Bey görevlendirilmişti. (BRHŞS.1094-107-b-1, EŞS.1247/ 23-a-1, 23-b-2, 24-a-6, 25-b-3, 26-b-1)

Kemer-Edremit kazasından alınan rayiç mübâyaa zahiresine dair H.23 Rebî'ül-evvel 1239/M. 27 Kasım 1823 tarihinde gönderilip H.19 Recep 1239/M.20 Mart 1824 tarihinde kaydedilen başka bir emre göre ise, Kemer-Edremit'in bulunduğu bölgedeki bazı voyvoda, mültezîm ve muhtekîrlere ait ambarlarda rençber vb. kimseler tarafından hinta gizlenmekte olduğu, kilesinin 4,5 guruşa kadar çıkararak alınıp satıldığı ifade edilmekteydi. Önceki yıllarda rayiç hinta mübâyaa yapıldığından ve yıl içinde benzer bir talep olmadığından, eski alımlara nazaran fakir halka zorluk olmaması için kile başına 4,5 guruştan toplamda 50.000 kilelik hinta alımına karar verilmiş, bu miktardan Kemer-Edremit kazasına 2.081 kile isabet etmişti. (BRHŞS.1095-A/23-b-1)

3.3.2. İstanbul İçin Mîrî Mübâyaa Usulü İle Yapılan Zahire Tedarikleri

Kemer-Edremit kazasından rayiç mübâyaa usulüne nazaran mîrî mübâyaa yöntemiyle yapılan alımlara geldiğimizde, ilk dikkati çeken husus, üreticiye verilen ücretin genellikle sabit rakamlarda seyretmesidir. H.15 Receb 1222/M.18 Eylül 1807 tarihinde Kemer-Edremit siciline kaydedilen bir emirde, İstanbul'a kış içinde lazım olacak zahire için kazaya 1.000 kile hinta ve 1.000 kile şa'îr tarh olunmuş, mîrî alım fiyatı hinta için 60 para, şa'îr için ise 30 para olarak belirlenmişti. H.18 Safer 1223/M.15 Nisan 1808 tarihinde, “*maâ-nakliyye fiyat-ı mîrî-yi kadîm*” ile Bandırma ve Mihaliç iskelelerine bağlı kazalara tarh edilen 20.000 kile hinta ve 20.000 kile şa'îrden, Kemer-Edremit kazasına 1.000 kile hinta ve 1.000 kile şa'îr isabet etmiş olup, hintanın 60, şa'îrin kilesi ise yine 30 akçe olarak tespit edilmişti. Benzer şekilde, H.15 R.Evvel 1224 /M.30 Nisan 1809 tarihinde Kemer-Edremit kazasına tarh edilen 1.000 kile hintanın kile fiyatı 60, şa'îrin ise 30 para idi. H.9 Rebîülevvel 1225/M.14 Nisan 1810 tarihinde kaydedilen bir emre göre ise, Edremit ve Kemer-Edremit kazalarına tarh edilen 2.000'er kile hinta ve şa'îrden Kemer-Edremit'e 1.000'er kile isabet etmişti. Bu

belgede üreticiye verilecek kile ücretinin hinta için yine 60, şa'îr için ise 30 akçe olduğu görülmektedir. (BRHŞS.1094/86-a-1,91-a-1,97-b-1,105-b-1. Aynı alıma dair diğer bir emir, H.29 Rebiülahir 1225/M.5 Nisan 1810 tarihiyle Edremit Şer'iyye Sicilleri'nde mevcuttur. EŞS.1247/15-a-2.)

H.3 Şevvâl 1233/ M.6 Ağustos 1818 tarihinde aynı yıla ait mahsulden olmak üzere Kemer-Edremit'e 1.000'er kile hinta ve şa'îr, Gurre-i Şevvâl 1235/M.17 Temmuz 1820 tarihinde aynı miktarda hinta ve şa'îr, H.22 Ramazan 1237/ M.12 Haziran 1822 tarihli bir emirde, kilesi 60'ar ve 30'ar akçeden olmak üzere 1.000'er kile hinta ve şa'îr, H.15 Şevvâl 1238/ M.25 Haziran 1823 tarihinde, "*kile-i İslambolîsi*" 60'ar ve 30'ar akçeden olmak üzere 1.000'er kile hinta ve şa'îr, son örnekte ise H.7 Zilhicce 1243/ M.20 Haziran 1828 tarihinde yine 1.000'er kile şa'îr ve hinta, Kemer-Edremit kazasına tarh edilmişti. (BRHŞS.1095-A/5-a-2,16-b-1,51-a-2, 1095-1-15-b-1, EŞS.1251/22-b-4)

Her iki alım usulü kapsamında kaza üreticilerine ödenen kile başı fiyatlar göz önünde bulundurulduğunda, ilk olarak yukarıda ifade edildiği gibi mîrî alımlardaki fiyatların sabitliği dikkat çekmektedir. Nitekim mîrî fiyat olarak belirlenen rakamlar enflasyona rağmen XVIII. yüzyıl boyunca neredeyse aynı kalmış, değiştirilemediği için de bir süre sonra deyim yerindeyse vergi niteliği kazanmıştı. Devletin burada düşündüğü, üreticinin kazanmasından ziyade bütçe koşullarını göz önünde bulundurarak kendi ihtiyaçlarını sağlamak ve üreticinin fazla ürününü almaktı. Rayiç mübâyaa alımlarında da üreticiye ödenen kile başı fiyatlarının piyasanın altında olduğu görülmektedir. Ancak bazı zamanlarda devlet fiyatlara müdahale etmektedir. Genellikle kıtlık zamanlarında meydana gelen fiyat artışları bu müdahalelerin nedenleri arasındadır. (Genç, 2005: 68)

4.Diğer Yerler İçin Yapılan Zahire Tedariki

4.1. Osmanlı Ordusu ve Boğaz Muhafazasındaki Askerlerin İhtiyaçları İçin Yapılan Alımlar

Kemer-Edremit kazası İstanbul ile birlikte Osmanlı ordusunun ihtiyaçları söz konusu olduğunda zahire tedarik etmekle yükümlü kılınyordu. Yukarıda ifade edildiği gibi özellikle savaş zamanlarında bu yükümlülük ön plana çıkmaktaydı. Örneğin H.1216/M.1801-1802 tarihiyle kayıtlı bir zahire tarhı emrinde "*Memalik-i Mısır eyâdi-i küffârdan istihlâs için güzât-ı muvahhidîn tayinâtları için mikdar-ı vafî zehâirin şimdiden tertîbi lazım gelmiş*" olduğundan Çandarlı iskelesine bağlı kazalardan 15.000 kile şa'îr alımı gerektiği ve bu orandan Kemer-Edremit'e 1.500 kile şa'îr isabet ettiği ifade edilmektedir. Aşağıdaki örneklerden farklı olarak ise, şa'îrin kile başı fiyatı bu tevziatta 20 para olarak belirlenmiştir. (BRHŞS. 1094/ 61-b-4)

Kazadan hububatın yanı sıra, Osmanlı ordusu için uzun zaman bayatlamadan kalabilen bir çeşit ekmek olan peksimet yapımında kullanılmak üzere dakik (un) hazırlaması da isteniyordu. Sancağın üstlendiği resmî mükellefiyet oranlarından bahsedilirken değinilen ve H.14-15 Recep 1215/ M.1-2 Aralık 1800 tarihinde Edremit ve Kemer-Edremit sicillerine kaydedilen belgeye göre, Osmanlı ordusunun ihtiyacı için Hadımzâde Osman Bey marifetiyle hazırlanacak peksimetten Karesi Sancağı'na 16.667 kile dakik isabet etmekteydi. Bu dakikten Balıkesir kazasına 2.000, Edremit'e 2.000, Kemer-Edremit'e ise 1.500 kile dakik düşüyordu. (BRHŞS.1094/58-b-3. 62-b-3, EŞS.1246/ 67-a-1) Ancak, bu tarh ile birlikte Karesi Sancağı kazaları merkeze gönderdikleri ilamla, sancağın Çanakkale'ye uzak olmasından dolayı nakliyatın zorluğu ile iki senedir görülen çekirge istilasını gibi nedenlerle yükümlülüğün aynen alınmayıp yerine bedelinin verilmesini talep etmişlerdi. Ayrıca, Kemer-Edremit ve Edremit kadıları da, kazalarının karşılanması gereken miktarın ellerindeki hatt-ı hümâyûn gereğince Balıkesir'e isabet eden miktarın sülüsü olması gerektiğini başka

bir ilamla merkeze bildirmişlerdi. Bu istekler kabul edilerek sancağa alınacak dakik için kile başı 4,5 guruş tutarında *bedeliyye* belirlendiği gibi, her iki kazaya yapılan önceki tarh miktarları yeniden düzenlenmişti. Böylece H.1214-1215/M.1799-1800 tarihlerinde Edremit ve Kemer-Edremit'e 505'er kileden 1.010, iki yılın toplamı olarak ise 2.020 kile dakik tarhıyla, dakikin kilesi 4,5 guruştan hesap edilerek *bedeliyyelerinin* tahsiline karar verilmişti. 2.020 kile dakikin toplam *bedeliyyesi* 9.090 guruş tutarındaydı. ((BRHŞS.1904/62-b-3, 63-b-4)

Rayiç ve mîrî mübâyaa uygulamaları 1830 tarihine kadar devam etmişti. Bu tarihte rayiç mübâyaa usulü kaldırılmakla birlikte mîrî mübâyaa tertibatından 1828 tarihine kadar halkın zimmetlerinde kalan miktarlar bağışlanmış, bu tarihten sonra tertip edilecek miktarların ise askerî ta'yinâtlara ayrılması kararlaştırılmıştı. (Güran, 1986: 255) Bu doğrultuda yapılan alımlara dair incelenen sicillerde bazı örneklere rastlanmaktadır. H.19 Muharrem 1246/M.16 Mayıs 1830 tarihinde Edremit Şer'iyye Sicilleri'ne kaydedilen bir alım emrine göre, Kemer-Edremit'e ondalığı ile birlikte 1.100 kile hinta ve 1.100 kile şa'ir isabet etmişti. H.5 Rebiülevvel 1246/M.24 Ağustos 1830 tarihiyle kayıtlı başka bir belgede ise bu zahirenin "*Asitane-i Sâadet'te mukîm Asakir-i Hassa-i Şâhâne, süvâri ve Asakîr-i Mansûre ve topcu ve arabacı ve humbaracı ve lağımçı ve Tersâne-i Âmire levendâtı, ve süvâri ve tımarlı sipahiler ve sair sünûf-ı askerîyye ta'yinâtları-çün ve Evkaf-ı Hümâyûn âidâtı-lazimesi-çün*" tedarik edildiği belirtilmektedir. (EŞS.1251/53-a-1,55-b-1) Yine, H.27 Zilkaade 1246/M.9 Mayıs 1831 tarihinde "*Asakîr-i Mansûre ve sair bil'cümle nizâm asakîri ta'yinâtlarına tertib ve tahsîs kılınmış*" zahireden kaza hissesine 1.100'er kile hinta ve şa'ir isabet etmişti. H.25 Zilhicce 1247/M.26 Nisan 1832 tarihinde Edremit Şer'iyye Sicilleri'ne kaydedilen başka bir belgede ise, bahsedilen yıla ait "*Asakîr-i Hassa-i Şâhâne ve cünûd-ı Mansûre-i Muhammedî ve sair bi'l-cümle nizâm askeri ta'yinâtları-çün tahsîs kılınan*" zahireden Kemer-Edremit hissesine 1.100 kile hinta ve şa'ir isabet etmişti. H. 7 Rebiülevvel 1253/M.23 Haziran 1836 tarihinde tarh edilen 1.100 kile hintanın "*Asakîr-i Muntazıma-i Şâhâne nân-ı azîz ta'yinâtlarına*" aynı miktardaki şa'irin ise "*zabitân ve süvâri beygirlerine ve tobkeşân bargîrleri mekûlâtına*" tertip edildiği belirtilmekteydi. (EŞS.1251/61-b-3,72-b-1,75-a-3, 1252/5-a-2.)

Osmanlı ordusu ile birlikte, Kemer-Edremit kazası tarafından hazırlanarak gönderilmesi istenen zahire ve diğer bazı ihtiyaçlarının tahsis edildiği askerî birimlerden birisi Bahr-i Sefîd veya Çanakkale Boğazı Muhafızlığı idi. Çanakkale Boğazı'nın Anadolu ve Rumeli tarafında iki kale bulunmaktaydı. Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan ve boğazın en dar yerlerinde bulunan bu kalelerden Rumeli yakasındakine *Kilitbahir*, Anadolu yakasındakine ise *Seddülbahir* adı verilmişti. Köprülüler devrinde yaşanan Venedik ablukasından dolayı savunmanın yetersiz olduğu ortaya çıkınca iki yeni kale daha inşa edildi. Yeni kaleler Fatih'in inşa ettirdiklerinin daha güneyinde bulunuyordu. Rumeli kıyısında inşa edilen yeni kaleye *Seddülbahir*, Anadolu kıyısındakine *Kumkale* dendiği gibi, *Seddülbahir*'in masrafını Valide Hatice Turhan Sultan üstlendiğinden buna *Kal'a-i Sultaniye*, *Kumkale*'nin masrafını da padişah üstlendiğinden buna da *Kal'a-i Hakanîye* adları verildi. (Tuncel, 1993: 202)

XVIII. yüzyıl ortalarına doğru bakımsızlık nedeniyle harap haldeki Çanakkale Boğazı tahkimâtı, 1768 tarihinde başlayan Osmanlı-Rus savaşında donanmanın Çeşme'de yakılması ve 1770 yılında Rus donanması Çanakkale'ye dayanması gibi gelişmeler sebebiyle yeniden ele alınarak tamirden geçirildi. Sultan III. Selim bu işe Baron dö Tott'u memur tayin etmişti. Tott, Çanakkale Boğazı'nın Anadolu kıyısındaki Nağara Burnu'ndan *Kumkale*'ye kadar bir dizi tahkimât yaptı. XIX. yüzyıl başlarında bu tahkimatlar da eskiyince III. Selim'in emriyle yeniden tabyalar yapıldı. (Tuncel, 1993:202, 203) Çanakkale Boğazı'ndaki bu kale ve

tabyaların idaresi Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızlığı'na verilmişti. Osmanlı döneminde Çanakkale şehri Biga sancağı sınırları içinde yer almaktaydı. Sancağın idaresiyle Bahr-i Sefid (Akdeniz) Boğazı yani Çanakkale Boğazı'nın idaresi birlikte yürütülmekteydi. Muhafızlığa tayin edilen mutasarrıflar ise Çanakkale'de ikamet etmekteydiler. (Korkmaz, 2015: 108,110)

Burhaniye Şer'iyye Sicilleri'ndeki H.7 Zilhicce 1221/ M.15 Şubat 1807 tarihli bir tevzi defterine göre, "Akdeniz Boğazı kıl'ının Anadolu ve Rumili taraflarının ve muâriz semtlerinin istihkâmâtı-çün Boğaz canîbi seraskeri Ebubekir Paşa hazretleri maîyetinde tecemmû ve tahşîr idecek guzât-ı muvahhidinin ta'yinâtlarına virilecek" dakikin "maâ-nakliyye çuval baha" 40, şa'îrin 20'şer paradan icab eden bedellerinin sülüsü (1/3'ü) peşin ve sülüsânı (2/3) daha sonra gönderilmek şartıyla, Karesi Sancağı kazalarına 17.500 kile dakik ve 65.000 kile şa'îr tarh edilmişti. Peşin alınacak sülüs bedel ise toplamda 16.666,5 guruş tutarındaydı. Bu rakamın üzerine ayrıca 20.000 kile şa'îr bedeli tarh edilip, toplanması için Bergama Voyvodası Karaosmanzâde El-Hac Ömer Ağa vazifelendirilmişti. Bu yükümlülükten Kemer-Edremit'e 951 kile dakik ile 1.200 kile şa'îrin bedeli olarak 903 guruş isabet etmişti. Edremit kazasına da aynı miktarlarda dakik ve şa'îr bedeli olarak benzer şekilde 903 guruş tarh edilmiş, sancak merkezi Balıkesir'e ise 2.750 kile dakik ve 3.100 kile şa'îrin bedeli olarak toplam 2.612 guruş düşmüştü. (BRHŞS.1094/84-a-2. Bahr-i Sefid Boğazı için tertip edilen ve 5.000'i süvari, 15.000'i piyade olması hesap edilen 15.000 askerin altı aylık ta'yinâtları olan 50.000 kile dakik ve 180.000 kile şa'îrin, Gelibolu ve civarındaki bazı yerler, Edirne ve Tekfurdağı için peksimet hazırlamakla yükümlü kılındığından Karesi, Hüdavendigâr ve Biga Sancaklarından alınmasına karar verilmişti. Karesi Sancağı kazalarına isabet eden bedeliyyenin toplam tutarı 50.000 guruştü. BRHŞS.1094/82-a-4)

Bahr-i Sefid Boğazı için Karesi Sancağı'nın karşılaması gereken ihtiyaçlara zahire ile birlikte ağnam yani koyun da eklenmişti. H.15 Şevvâl 1222/M.16 Aralık 1807 tarihli bir belgeye göre, Karesi kazalarından Bahr-i Sefid Boğazı askerlerinin ruzmerre ta'yinâtları için talep edilen ve hemen gönderilmesi gereken sülüs miktardan 8.750 kile dakik, 32.500 kile şa'îr ile birlikte 750 re's (baş) ağnamdan hiç biri gönderilmediğinden acele edilmesi emredilmekteydi. (BRHŞS.1904/87-b-3) Muhtemelen bu gecikme üzerine devlet yeni bir düzenlemeye giderek sancağa tarh edilen ve peşin karşılanması istenen 17.500 kile dakik, 65.000 kile şa'îr ve 3.000 re's ağnamın tedariki hususunda indirim yapmaya karar vermişti. H.27 Safer 1223/M.13 Nisan 1809 tarihinde sicillere kaydedilen bir belgeye göre ahalinin hallerine merhameten bahsedilen ta'yinâta tenzile gidilmiş, yeni düzenlemeyle, dakikin 8.750 kilesinin, şa'îrin 45.000 kilesinin, ağnamın ise 2.250 re'sinin alımından vazgeçilmişti. Af sonrasında geriye kalan miktarlardan 8.750 kile dakikin kile başına 100 paradan 21.875 guruş, 20.000 kile şa'îrin 60 paradan 30.000 guruş, ve 750 re's ağnamın re'si 6'şar guruştan 4.500 guruş tutan bedelleriyle, toplamda 56.375 guruşun hazırlanması emredilmekteydi. Tenzil ile yeniden belirlenen oranlardan Kemer-Edremit'e 475,5 kile dakik, 1.210 kile şa'îr ve 65 re's ağnam isabet etmişti. (BRHŞS.1094/96-b-2) Bununla birlikte sonradan gönderilmesi kararlaştırılan sülüsân (2/3) oranındaki zahire ve ağnam miktarlarının bedellerinde de yeni düzenlemeler yapılmıştı. H.6 Rebiülevvel 1224/ M.21 Nisan 1809 tarihli bir belgeye göre, tevzi bu kısmında dakikin kilesi "maâ-nakliyye çuval baha" 40, şa'îrin "maâ-nakliyye çuval baha" 20, ağnamın re'si de 120'şer para olmak üzere belirlenmişti. Sülüsân miktardan geriye kalan 8.750 kile dakik, 32.500 kile şa'îr ve 1.500 re's ağnamın Bergama Voyvodası Karaosmanzâde El-Hac Ömer Ağa tarafından toplanarak Bahr-i Sefid Boğazı Nüzül Emîni İrfanzâde Arif tarafına teslimi istenmekteydi. (BRHŞS.1094/98-a-1)

Benzer nitelikli ve H.27 Muharrem 1244/M.9 Ağustos 1828 tarihli başka bir örnekte ise, Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı Ali Paşa maiyetindeki askerler için Karesi Sancağı'na 4.000 kile dakik, 3.000 kile şa'ir ve 1.000 re's ağnam tarh edilmişti. Dakikin kilesinin 50 para, şa'irin 25, ağnamın ise 80 para olması kararlaştırılmıştı. Bu tarhtan Kemer-Edremit'e 370 kile dakik, 277,5 kile şa'ir ve 92 re's ağnam isabet etmekteydi. (EŞS.1251/24-a-2)

Çanakkale Boğazı ile birlikte Osmanlı devletinin savunmasına önem verdiği diğer benzer stratejik nokta Karadeniz Boğazı adı verilen İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e açılan kısımlarıydı. 1774 tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca antlaşması ile Rusya, tarihinde ilk defa Karadeniz'e çıkınca, İstanbul dahil bütün Karadeniz kıyıları Rus tehdidi altına girdiğinden özellikle başkenti muhtemel bir saldırıya karşı korumak için Karadeniz Boğazı'nın girişine *Kıl'a-i Hamse* adıyla beş yeni kale yapılmıştı. Daha önceleri tabyalar ve boğazın Karadeniz'e açılan girişindeki Anadolu ve Rumeli Kavağı kaleleri ile İstanbul muhafaza edilmekteydi. Yeni kalelerin inşası ile birlikte eskileri de tamir edilmiş, içlerine müstahfiz adıyla muhafazaya memur askerler konulmuştur. Bununla yetinilmeyerek Boğaz'ın dışında Rumeli tarafında Kilyos, Anadolu tarafında Irva ve Boğazağzı mevkiilerindeki fenerlerde iki kale daha inşa edilmiştir. Daha sonra Rumeli kıyısında Garipçe, Büyük Liman Tersanesi, Anadolu kıyısında ise Poyrazlımanı kalelerinin inşasıyla kale sayısı yediye çıkmış ve bunlara *Kıl'a-i Seb'a* denmişti. Karadeniz Boğazı'nı muhafaza ile görevli askere Boğaz Nazırı, Boğaz Hisarları Nâzırı veya Boğaz Seraskeri denirdi. Bir ara Boğazın kıyıları iki muhafaza verilmiş ise de sonradan tek bir muhafızın emri altında birleştirilmişti. (Tellioglu, 2015: 199, Gökbilgin, 1992: 261)

Sicillerdeki H.21 Zilhicce 1237/M.22 Ağustos 1822 tarihli bir kayda göre, Bahr-i Siyah Boğazı Muhafızı İbrahim Paşa maiyetindeki askerler için Hüdavendigâr Sancağı'ndaki "*ashâb-ı anbar, erbâb-ı zirâat ve mültezim yedlerinde*" bulunan şa'irden 15.000 ve Karesi Sancağı'yla Kocaeli Sancağı kazalarından da 10.000'er kile olmak üzere toplamda 35.000 kile şa'ir tedarikine karar verilmişti. Bu tevziden, Edremit kazasına 1.300 kile, Kemer-Edremit'e ise 1.000 kile şa'ir isabet etmiş olup, kilesi 3,5 guruştan olmak üzere Edremit hissesinin bedeli 4.550 guruş ile Kemer-Edremit kazası hissesinin bedeli 3.550 guruşun toplamı olan 8.050 guruş mütesellime teslim edilmişti. H.11 Cemaziy'ül-evvel 1242/ M.11 Aralık 1826 tarihinde ise Bahr-i Siyah Boğazı muhafızlığında bulunan Hüseyin Paşa maiyetindeki askerlerin kullandıkları hayvanlar için Karesi Sancağı'ndan tertib edilen ve kilesi 110 paradan 3.750 guruş tutarındaki 5.000 kile şa'irden, Kemer-Edremit kazasına 1.275 guruş tutarında 500 kile şa'ir isabet etmişti. (EŞS.1249/12-b-3,13-b-3; BRHŞS:1095-A/39-a-5)

5. Devletin Zahire Temini Hususunda Yaşadığı Problemler

5.1 Müste'men Taifesi ve Diğer Yerlere İzinsiz Zahire Satışı

Merkezî yönetim, sancak ve kazalara gönderdiği emirlerle ihtiyacı olan zahirenin hızlıca tedarikini istese de, bu istek bazı zamanlarda hemen gerçekleşmemekte, bu hususta ortaya çıkan birtakım sorunlar devleti uğraştırmaktaydı. Bu sorunlar arasında beklenen zahirenin gizlice yabancı tüccarlara satılması önemli bir yer tutmaktaydı. İmparatorluğun denize kıyısı olan sancakları kaçak hububat ticaretinin sık sık yaşandığı yerlerdi. Bu sancaklardan birisi de Karesi Sancağı'ydı. Sancak, coğrafi yapısı itibarıyla batı ve kuzeyinden denize çıkışının olması nedeniyle kaçakçılık için oldukça elverişli bir coğrafyaya sahipti. Edremit, Kemer-Edremit, Eski Foça, Yeni Foça ve Kazdağları'nın kıyıya bakan taraflarında mevcut olan iskeleler kaçakçılığın yapılması için uygun yerlerdi. Sancağın güneyinde bunlar olurken kuzeyde İstanbul ile bağlantıyı sağlayan Mihaliç ve Bandırma iskelelerinde de kaçakçılık yapıyordu. Güneydeki Çandarlı ve Foçalar iskelelerinde ise savaş zamanlarında dahi

yabancı tüccarlara buğday satıldığı oluyordu. Bunun yanında sancakta üretilen buğday deniz yolu ile körfeze indirildiği gibi, kara yolu ile Bursa'ya satılmaktaydı. Hububatın civardaki kazalara ve adalara satılması da kaçakçılığın oluşumunda etkiliydi. Zira adalar yabancı tüccarlar ile Osmanlı devletinde kaçakçılık yapan kişiler arasında bir köprü ve karaborsa vazifesi görmekteydi. Bu nedenle Edremit, Kemer-Edremit, Boğazhisar ve Ayazment gibi kazalardan kaçak buğday akışı hemen hemen her dönemde devam etmişti. Sancakta hububat kaçakçılığının yapıldığı yerler ve noktalar belgelerde “*ahar yer, küffar-ı haksar, beratî sefineleri, harbî kefere, ecnebi sefineleri ve müste'men sefineleri*” gibi kelimelerle ifade edilmektedir. (Genç, 2005: 86, 89, 91, 104. Genç, 2004: 53)

Hububat kaçakçılığını ilgilendiren çok sayıda belgenin mevcut olduğu Kemer-Edremit Şer'iyye Sicilleri'nde ikazların özellikle müste'men taifesine yapılan satışlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Nitekim siciller incelendiğinde, XVIII. yüzyılın ilk ve ikinci yarısıyla, XIX. yüzyılın ilk yarısını kapsayan tarihler arasında müste'men taifesine zahire verilmemesi başta olmak üzere konuyla ilgili diğer hususları içeren çok sayıda emir sureti mevcuttur. (Edremit ve Kemer-Edremit Şer'iyye Sicilleri'nde müste'men taîfesi ve ada sefinelerine zahire satılmamasıyla, benzer hususlardaki uyarılardan bazıları için, BRHŞS.1093/30-1-a-1, a-2, 64-a-3, BRHŞS.1094/36-b-2, 37-a-2, 40-a-1, 61-a-4, EŞS. 1243/57-b-1, 1247/22-b-3, 1248/48-a-1, 1249/21-b-1 vd.)

Kaçak hububat ticareti ile ilgili olarak farklı tarihlerde sicillere kaydedilen uyarı ve emirlerde genellikle aynı hususlara vurgu yapıldığı görülmektedir. Örneğin, H.Evail-i Cemâziy'ül-evvel 1143/M. Kasım ayı ortaları 1730 tarihiyle kayıtlı bir belgede, Bahr-i Sefid'in Anadolu sahilleri ile diğer sahil bölgelerindeki kazaların kadılarına hitapla, deniz kıyısındaki kazalarda bulunan çiftlik ve anbar ashabıyla, ayân ve iş erleri gibi söz sahibi kimselere kefere taifesine zahire vermemek üzere tembihte bulunulmuşsa da, bu hususa dikkat etmediklerinden başka, uzak mesafedeki yerlerden arabalar ve develerle getirip satmakta olduklarının üzerinde durulmaktadır. H.Evail-i Safer 1175/M. 1761 Eylül ayı başı tarihli ve Bahr-i Sefid'in Anadolu sahilinde bulunan Ezine, Bayramiç, Ayvacık, Kemer-Edremit, Ayazment, Armutovası, Çanlı, Poyracık, Bergama, Yeni Foça, Eski Foça kazalarının kadı ve naiplerine gönderilen başka bir emirde ise, halk için gerekli olan hububat ürünlerinin bir tanesinin bile müste'men taifesine satılmamasıyla birlikte, İskele Eminleri'nin hasıl olan hintayı diğer mahallere yollamaksızın deve ve katırlar ile Mihaliç iskelesine nakil ve buradan gemi ve kayıklar ile Kapan-ı Dakik'e yollamaya dikkat ve gayret etmeleri istenmekteydi. (BRHŞS.1093/28-a-1, 1094/19-a-2)

XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde, H. Evasıt-ı Cemâziyülahir 1224/M. 1809 yılı Temmuz ayı sonlarında Edremit Şer'iyye Sicilleri'ne geçirilen ve İzmir Kadısı, mübaşir Süleyman Bey, Aydın ve Saruhan Mütesellimi Karaosmanzâde El-Hac Hüseyin Ağa, Çandarlı, Kuşadası, Ayvalık, Kemer-Edremit ve çevredeki diğer kazaların kadı, ayan ve iş erleriyle diğer ileri gelenlere gönderilen bir emre göre, bu havalide elde edilen zahirenin bir habbesinin bile saklanıp beratî ve ada kayıklarına satılmayarak doğrudan İstanbul'a gönderilmesinin gerektiğine vurgu yapılmaktaydı. Bu hususta nazır ve mübaşir tayin edilen Karaosmanzâde Süleyman Bey'den hızlıca yöreye varıp ziraatle uğraşanlar ve ambar sahiplerinin ellerindeki zahireyi alıp, kadı ve naiplerin bilgisiyle gemilere yükleyerek İstanbul'a göndermesi ve gönderilen zahirenin miktarlarını içeren defterleri hazırlaması isteniyordu. Ayrıca belgeye göre, Bahr-i Sefid tarafına kaçak zahire ticaretini önlemek için devriye dolaşmak üzere bir korvet gönderilmişti. Ada gemilerine zahire satıldığı ihbar olduğunda, tayin edilen bu korvet geminin üzerine vararak sefineye el koyacak, aynı zamanda reîs ve mürettebatı hapsedilecek ve bu hususta suçlu bulunanların isimleri İstanbul'a bildirilecekti. (EŞS.1247/5-b-1.)

Kaçak zahire ticaretinin önlenmesi ve öncelikli olarak resmi talebin karşılanması çabalarıyla birlikte, devletin provizyonist politikasında yukarıda vurgulandığı gibi XIX. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru bazı değişimler görülmüştü. Bu değişimlerden birisi devletin talep ettiği miktardaki iase maddelerinin hazırlanmasından sonra geri kalan miktarın başka yerlere satışına izin verilmesiydi. H.Evail-i Zilkaade /M. 1829 senesi Mayıs ayı sonları, Haziran ayı başlarında mübaşir Ömer Lütfi, Midilli Nazırı, Midilli, Molova, Kalonya, Ayazment, Edremit, Kemer-Edremit, Ayvacık ve Kızılcaturza kadılarına hitaben gönderilen bir emirde, İstanbul ihtiyacının karşılanmasından sonra fazla kalan revgan-ı zeyt (zeytinyağı) sabunun müste'men ta'fesiyle Anadolu ve Rumeli taraflarına satılmasına izin verildiği ifade ediliyordu. Fakat bu satış karşılığında, gümrük resminden ayrı olarak "ruhsatiyye" adıyla başka bir vergi daha alınacak ve Mukataât Hazinesi'ne ödenecekti. (*..zıkr olunan kazalardan Dersâadet'im tertîbi tamamen ve kâmilen eda olunduktan sonra fazlasının müste'men ta'fesine ve Anadolu ve Rum-ili taraflarına virilmesine ruhsat virildiği... el-halet'ül-hazihî gazâ ve cihâd için tertib ve tahrîr ve bir taraftan teksîr itmekte olan Asakîr-i Mansûre mesârifine tahsîsen, revgân-ı zeytin beher kantarından 3,5 guruş ve sabunun beher kantarından 2,5 guruş ruhsatiyye virmek... bâyilerinden alınmak üzere... resm-i mîrîyi ahz ve... Mukataât Hazinesi tarafına sevk ve teslîm emrine mezîd-i ihtimâm...*) (EŞS.150/7-b-1)

Asakîr-i Mansûre masrafları için zeytinyağı ve sabundan resm-i gümrük dışında alınacağı belirtilen bu yeni vergi aynı zamanda bazı zahire maddelerini de kapsamaktaydı. Ayrıca satıcıdan olduğu gibi ürünü satın alan kişiden de belli bir miktar tahsil edilecekti. Belgedeki deftere göre, ruhsatiyyenin bazı ürünler ve bunların satıldığı yerlere göre tahsil edileceği oranlar şunlardı: "Midilli'ye gidecek hintanın İstanbulî kilesinden satan ademlerden 30 para, alan ademlerden 5 para=35 para./ Midilli'ye gidecek bakla, şaîr, fasulye, mercimek ve börülcenin beher İstanbul kilesi satan ademlerden 20 para, alan ademlerden 5 para=25 para/ Nohudun beher İslambulî kilesinden satan ademlerden 10 para, alan ademlerden 2 para=12 para/ Saîr adalara gidecek hintanın beher kile-i İslambulîsi satanlardan 30 para alanlardan 10 para=40 para/ Saîr adalara gidecek şa'îr, bakla fasulye, mercimek ve börülcenin beher kile-i İslambulîsi satanlardan 20, alanlardan 8=28 para, nohudun beher kilesinden satanlardan 10 alanlardan 4 para=14 para/ Sisam cezîresine giderse İslambulî kile başına satanlardan 2 guruş 18 para, alanlardan 20 para=2 guruş 38 para". (EŞS.1250/7-b-1)

Devletin ihtiyacının karşılanmasından sonra satılmasına izin verilen ürünlerden alınacak ruhsatiyye adlı bu kesinti, II. Mahmud tarafından Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra tesis edilen Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun masraflarının karşılanabilmesi maksadıyla kurulan Mansûre veya Mukataat Hazinesi'ne tahsis edilmiş gelir kalemlerinden birisiydi. Şubat 1827 tarihinde Hazîne-i Amire'den ayrılarak müstakil bir hazine haline gelen Mansûre Hazinesi'ne zamanla pembe (pamuk) resmi ve ağnam tertibi katılmıştı. Bu esnada ihtisab resmi yeni bir düzenlemeye tabi kılınarak resm-i mîrî, damga, kantariyye, reftiyye ve söz konusu ruhsatiyye gibi vergiler de Mansûre Hazinesi'ne gelir kaynağı olarak ayrılmıştı. Bunun yanı sıra diğer başka gelir kalemleri de söz konusuydu. (Terzi, 2000: 9,10)

5.2.Zahire Taleplerinin Karşılanamaması

Bilindiği gibi Kemer-Edremit'in yer aldığı Edremit Körfezi ve civarında zeytin yetiştiriciliği zirai faaliyetlerin başında gelmekte, zahire üretimi ise zeytinciliğe nazaran ikincil planda kalmaktadır. Bu durumun yanı sıra, coğrafi yapının elverişsizliğiyle, iklim ve doğa koşullarında yaşanan değişimler gibi çeşitli sebeplerle kazanın devlet tarafından yapılan zahire taleplerini bazen karşılayamadığı görülmektedir. Böylece devletin Kemer-Edremit'ten yaptığı zahire temini konusunda diğer bir önemli problem daha ortaya çıkmaktadır.

H. Şaban 1225/M. 1810 yılının Eylül ayında Edremit Şer'iyeye Sicilleri'ne kaydedilen bir fermana göre, Edremit ve Kemer-Edremit kazaları kendilerine tarh edilen 10.000'er kile rayiç mübâyaa hintasının affını istemişlerdi. Gerekçe olarak her iki kazada ziraat yapılmadığı, her yerin bağ ve bahçelerle zeytin ağaçlarından ibaret olduğu, elde edilen hintanın ise iç tüketime üç ay bile yetmediği ifade edilmişti. (EŞS.1247/23-a-1) H.29 Cemaziy'ül-evvel 1230/M.9 Mayıs 1815 tarihli başka bir örnekte ise Edremit ve Kemer-Edremit ahalisi kazalarının "*kûhistan ve sengistan*" yapısıyla birlikte, arazinin bağ ve bahçeden ibaret olduğunu, bu sebeple "*ekvât-ı yevmîyelerini diyâr-ı ahardan celb* ettiklerini ifade ile "*mîrî zahirelerinin mahall-i ahardan iştirâ iderek tediyesinde usret çekecekleri*" sebebiyle rayiç mübâyaa alımları hususunda af talebinde bulunmuşlardı. (EŞS.1248/13-a-1) Yine, H.21 Zilhicce 1237/ M.8 Eylül 1822 tarihinde Büyükdere'ye Bahr-i Siyâh Boğazı Muhafızlığı askerlerinin kullandıkları hayvanlar için Kemer-Edremit'e, 1.000, Edremit'e ise 1.300 kile şâ'ir isabet etmekle beraber, belgenin altına düşülen kayda göre talebin "*affi için niyâz ilâmi*" verilmişti. (EŞS.1249/12-b-3)

Kemer-Edremit, coğrafi yapının sebep olduğu yetersiz üretim ile birlikte zaman zaman yaşanan kıtlık, yağmur azlığı ve çekirge istilaları gibi nedenlerle de hububat hususunda sıkıntılı zamanlar geçirmekteydi. Örneğin, 1779-80 tarihinden birkaç yıl önce Edremit ve Kemer-Edremit'te çekirge istilası yaşanmıştı. Ertesi sene yağmur yağmaması sebebiyle ürünler zarar görmüş, halk bu nedenle üzerlerine isabet eden zahirenin bedele çevrilmesini istemişlerdi. Aynı tarihlerde Balıkesir kazasında da çekirge istilası meydana gelmişti. Çekirgeler nedeniyle yukarıdaki örneklerde vurgulandığı gibi Edremit ve civarında hububatın çok az olduğu ve kaza ahalilerine üç ay müddetle dahi yetmediği belirtilmişti. (Genç, 2005: 78,79, 80, 81.)

Çekirge istilası XIX. yüzyılın başına gelindiğinde de görülmüştü. Daha önce Osmanlı ordusu için tedarik edilen zahire hususunda bahsedilirken 1801 tarihinde Çanakkale'ye sevk edilerek peksimet yapımında kullanılacak dakikten Karesi kazalarına isabet eden 16.667 kilenin af edilerek bedeliyesinin alınmasına karar verildiği vurgulanmıştı. Bu affa sebep olan nedenlerden birisi, sancakta iki seneden beri görülen çekirge istilası nedeniyle mahsulâtların telef olup, günlük ihtiyacın dışarıdan karşılanmak zorunda kalınması idi. (...*iki seneden berû cerad istilâsı sebebiyle mahsulâtları telef olub, ekvât-ı yevmîyelerini diyâr-ı ahardan te'mîn eyledikleri...*) (BRHŞS.1094/62-b-3).

6.Değerlendirme ve Sonuç

İnsan kitlelerinin iâşesi söz konusu olduğunda, idari mekanizmalar için zahire veya hububat gereksinimlerinin karşılanması en başta gelen meselelerden birisi olmaktadır. Bu bakımdan Osmanlı merkezî yönetimi açısından başkent İstanbul'un kalabalık nüfusunun iâşe ihtiyacının karşılanması oldukça öncelikli bir konudur. Bu meselenin çözülebilmesi için belirli bir sistem dahilinde imparatorluğun çeşitli bölgelerinde üretilen ürünlerin bir kısmı devlet tarafından gönderilen emirler doğrultusunda İstanbul pazarına tahsis edilmektedir. Bununla birlikte, devletin provizyonist bir yaklaşımla uyguladığı bu politika XIX. yüzyılın ilk yarısının sonlarından itibaren değişerek kapsamı sınırlandırılmış, bir süre sonra da devlet tedarikini karşılama zorunluluğu tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.

İstanbul ihtiyacı için zahire hazırlayan bölgelerden birisi de Karesi Sancağı'dır. Başkente kara ve deniz yoluyla yakınlığı gibi niteliklere sahip olan sancak, merkez kazası Balıkesir ile birlikte diğer kazaları tarafından hazırlanan hinta ve şâ'ir başta olmak üzere diğer hububât ürünlerini İstanbul'a göndermektedir. Bu taleplerin karşılanmasına önemli katkı yapan sancak kazalarından birisi Kemer-Edremit'tir.

Kaza, başta İstanbul ihtiyacı için mîrî ve rayiç mübâyaa usulleri ile yapılan alımlarla birlikte, Osmanlı ordusu, donanma ve boğazlarda konuşlanan askeri birliklere zahire tedarik etmiştir. İncelenen örneklerden elde edilen izlenime göre, kazadan yapılan rayiç mübâyaa uygulamasında tarh edilen miktarlar mîrî alımlara göre daha yüksek rakamlarda olmakla birlikte, devlet kolaylık sağlamak için zaman zaman alım fiyatlarını da yükseltmiştir. Mîrî mübâyaa alımlarının ise standart bir miktar ve alım fiyatına sahip olduğu görülmektedir. Hazırlanan zahireler başta kazanın kendi iskelesiyle birlikte, yerine göre Bandırma, Mihaliç ve Karabiga gibi iskelere gönderilmekte veya doğrudan başkente sevk edilmektedir.

Kemer-Edremit ve Edremit kazalarının vergi ve diğer yükümlülükler hususunda üstlendikleri oranlar devlet tarafından bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Sancağa tarh edilen herhangi bir vergi veya yükümlülükte sancak merkezi Balıkesir kazasına ne düşerse, her iki kazanın sülüs (1/3) ünü karşılamalarına karar verilmiştir. Söz konusu mükellefiyetin sülüsân (2/3) oranı ise Balıkesir'e ait olacaktır. Bu noktadan bakıldığında Kemer-Edremit kazasının, zahire tedariklerinde bazı örneklerde Edremit ile aynı miktarlarda yükümlülüğe sahip olmakla birlikte, zaman zaman fazla sayılmayacak farklarla daha küçük oranlarda yükümlülükleri üstlendiği görülmektedir. Ayrıca, zahire tedariki açısından Kemer-Edremit'in Edremit ile birlikte sancak sathında ön plana çıkan kazalardan birisi olduğu söyleyebiliriz.

Osmanlı yönetiminin üzerinde dikkatle durduğu müste'men yani Avrupalı tüccarlara gizlice zahire satılması hususu, bulunduğu coğrafyanın bu faaliyetlerin sık görüldüğü bir yer olması nedeniyle Kemer-Edremit açısından önemli bir konudur. Kazaya ait Şer'iyye Sicilleri'nde bu hususta dikkate değer sayıda belgenin kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu belgelerde üzerinde durulan en önemli hususlardan birisi, iskele ve diğer yerlere kara yoluyla getirilen zahirelerin Avrupalı tüccarların gemilerine yüklenerek izinsizce satılmamasıdır. Sicillerde, bu hatırlatmayı içeren belgelerin kronolojik sürekliliği, yapılan tüm uyarılara rağmen kaçak satış faaliyetlerinin devam ettiğini göstermektedir.

Kazanın devlet tarafından yapılan zahire alımlarını karşılayamayarak bazı zamanlarda af taleplerinde bulunduğu görülmektedir. Bu taleplerin yapılmasında, coğrafi koşullar, arazinin yapısı ve üretimin başka alanlarda yoğunlaşması sebebiyle kazada elde edilen zahirenin yetersizliğiyle, çekirge istilası başta olmak üzere çeşitli doğal faktörler etkili olmaktadır. İncelenen örneklerden görüldüğü üzere, devlet tarafından bu taleplere karşı zaman zaman olumlu cevap verilmiş, zahirenin aynen tedarik edilmesi yerine bedelen karşılanması veya tarh edilen miktarın azaltılması yoluna gidilmiştir. Bununla birlikte, af isteklerinin kabul edilmeyip istenilen zahirenin hemen gönderilmesinin emredildiği örneklere de rastlanmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Burhaniye Şer'iyeye Sicilleri (BRHŞS.)

1093, 1094, 1095-A, 1095-1,

Edremit Şer'iyeye Sicilleri (EŞS.)

1243, 1246, 1247, 1248, 1249, 1250, 1251, 1252

İkincil Kaynaklar

ASLAN, İ. (2004) "XIX. Yüzyılda Balıkesir'de Tarımsal Üretim ve Köylüler", Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÇAĞMAN, E. (2016) "18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un İaşesi ve Balkanların Önemi, Avrasya Etüdleri Dergisi", Yıl: 2016, Sayı: 50, ss.127-151.

GENÇ, M. (2009) Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, İstanbul, Ötüken Yayınları.

GENÇ, S. (2004) "XVIII. Yüzyılda Karesi Sancağı'nda Hububat Kaçakçılığı", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:5 Sayı:7, Bursa, ss.49-60.

GENÇ, S. (2005) "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Karesi Sancağı'nda Hububat Üretim Ticareti ve İstanbul İaşesine Katkısı", Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

GÖKBİLGİN, T. (1992) "Boğaziçi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C.6, İstanbul, ss.251-262.

GÜÇER, L. (2011) "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabii olduğu Kayıtlar", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 13/1-4, ss.79-98

GÜRAN, T. (1986) "İstanbul'un İaşesinde Devletin Rolü, (1793-1839)", İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 44, Sayı: 1-4, Yıl: 1986, İstanbul, ss.245-275

İNALCIK, H. (2011) Devlet-i Aliyye-I, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KARESİ VİLÂYETİNE MAHSÛS SÂLNÂME-1305, Balıkesir Vilâyet Matbaası 1305,

KORKMAZ, Ş. (2015) "Tanzimat Sonrası Çanakkale'nin İdari ve Nüfus Yapısı" Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ-3, ss.108-136

MANTRAN, R. (1990) 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul C.I, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Ankara, TTK. Basımevi.

PAKALIN, M. Z. (1993) Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi,

TELLİOĞLU, Ö. (2015) "Karadeniz'de Osmanlı Hakimiyeti ve Rusya'nın Sıcak Denizlere İne Faaliyeti" Tarih Okulu Dergisi, Yıl:8, Sayı. XXI, ss.195-212

TERZİ, A.T. (2000) Hazine-i Hassa Nezareti, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları

TUNCEL, M. (1993) "Çanakkale Boğazı" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C.8, İstanbul, ss.199-203.

ÜNAL. M.A. (2011) Osmanlı Tarih Sözlüğü, İstanbul, Paradigma Yayıncılık.

EKLER:

BRHŞS 1094/ 97-b-1
İstanbul İhtiyacı İçin Kemer Edremit'ten Mîrî Mübâyaa Uygulaması İle 1.000
Kile Hınta(Buğday) ve 1.000 Kile Şaîr (Arpa) Alımı

Kidvet'ül-kuzât ve'l-hükkâm ma'den-i fazl ve'l ahkâm mevlâna Kemer kadısı zîde fazluhû ve kidved'ül-emacîd ve'l-â'yân hassâ silahşörlerinden bu def'a Kemer iskelesi mübâyaacısı nasb olunan Ömer zîde mecduhû ve â'yân ve zabitân ve iş erleri zîde kadruhûya malûm ola ki;

Sen ki mübâyaacı-yı mûmâileyhsin Asitâne-i sâadetim lâzimesi-çün Kemer (ve) Edremit kazâlarından sabıkı misillü işbu bin iki yüz yigirmi dört senesi mahsûlünden olmak üzere mâa-nakliyye fiyât-ı kadîme-i mîriye ile iki bin kile hınta ve iki bin kile şaîr mübâyaasına tertib ve emr-i tahsîli uhdene ihâle olunduğuna binâen zehâir-i mezkûreden derûn-ı emr-i şerîfime mevzûen irsâl olunan memhûr ve mûmzî sûret-i defterde nâtik olduğu üzere salîf'üz-zikr Kemer kazâsı hissesine tarh ve tahmîl olunan bin kile hınta ve bin kile şaîri yerlü yerinden ve îcâb ve iktizâ' idenlerden temürlü ve tamgalu sahîh'ül-ayâr ve İstanbulî kile ile kemâl-i hakk ve adl üzre devr ve tekml itdürerek mübâyaa ve tahsil ve Kemer iskelesinden sefâine tahmîlen toğrı Anbar-ı Amirem'e irsâl ve teslîmi husûsuna mübâderet eylemen fermânım olmağın hassâten işbu emr-i celîl'ül-kadrim ısdâr ve yedine i'tâ' olunmuşdur. İmdi Asitâne-i sâadetim sekenesinin mekulâtları-çün iktizâ iden zehâirin beher-hal bu makûle hâsıl olan kazâlardan tedârik ve isticlâbına muhtâc ve mütevâkîf olmağla bâlâda zikr olunduğu üzre Kemer (ve) Edremit kazâlarından hıntanın beher kilesi altmışar ve şaîrin otuz akçeden icâb iden bahâları yedine i'tâ' olunacak ale'l-hesab akçeden an-nakd ashâbına i'tâ' ve teslîm olunmak şartıyla hınta ve şaîrin mahsûl-i cedîdden olarak yerlü yerinden ve icâb ve iktizâ idenlerden mübâyaa ve tahsîl ve sefâine tahmîlen ber-mu'tâd memhûr ve irsâliyeleri virilerek toğrı Dersâadet'e irsâl ve teslîmi emrine sarf u sa'y ve makdût iyleyesin mukaddemlerde ruhsat virilmiş olduğu üzre maâş ve mesârifin mukâbili alacağın ondalıktan mâ-ada tuzluk ve kile-başı ve mübâşiriyye ve tezkîre akçesi nâmı ve nâm-ı ahar ile bir nesne taleb ve tahsîl ile fukâra-yı ahâlîye envâ-i mezâlîm ve teaddiyâta cesâret idenler mücazât-ı şer'ileri icrâ kılınacağını bilüb ana göre amel ve hareket ve hîn-i teslîmde fiyât-ı mezkûre ile icâb iden bahâlarını tamamen edâ ve teslîm-i vakt ve tahsîl-i zehâirde tehâvün ve kusurdan ve men'i tecvîzden tezekkî ve mübâdât ve siz ki kadı ve â'yân ve zabitân mûmâileyhsiz işbu zehâir matlûb olmağla bunda müaf ve gayr-i müaf ve hass ve evkaf bi'l-cümle dahlleri olub müafiyet ve serbestiyet ve bahâne ve saîre ile fukâray-ı ahâlîye (ve) hiç (bir) ferde inâd ve muhâlefet ittirilmeyerek tahsîl-i mübâyaa husûsuna bi'l-ittifâk sa'y ve dikkat ve bu bahâne ile fukâray-ı tecrîm ve tekdîrden hazer ve mücânebet eylemeniz bâbında fermân-ı âlişanım sadr olmuştur. Buyurdum ki

Tahrîren el-yevm'üs-seb'a-işrîn min Zilhicce
Sene Selâse-işrîn ve mieteyn ve elf

Vusûle ileynâ Sene 224
Fî 15 Rebî'ül-evvel

Kaza-i Kemer

Kemer Berâ-yı Nakliyye-i İskele

Şaîr _____ Hınta _____

Kile 1.000 / Fey 30 Kile 1.000/ Fey 60

BRHŞS./1094/84-b-2

Bahr-i Sefid Boğazi Muhafızlığı Askerleri İçin Karesi Sancağı'na Dakık (Un) ve Şair (Arpa) Tevzii- 27 Zilhicce 1221/7 Mart 180

بادی دفر بودر
اداره بوزاری قوتخانه و آن طوط و در دم ایلی لاف بکنند و معاصر سوسنیک و کاکا کونیا بو خازنهای سرکاری
در اسکا و بلایت حضرت معیندین مع و خست بر بخت عزات موهوب بیک مقصدا بریزد و بر این کلیه قوتخانه بهر کلبه
مسح نقشه و جواز با فز و در شرف مع نقلیه بامیشت با دونه ای بام به اینست که نقلی برود و بیشتر نور مله رفت
کهر در سنی خند و جلوی اوچ لو مقصدا در مظهر بجهت جمانازی بپور بکادو هم بری بیک استسوی و دیگر
دقت ایله ایستیش بیکه کل سیکر کا مقصدا ایله او بالی بیک البسوزا ایستیشی خرویش با فز که جلیله
مسما بوسنه با سور بملو دیوم / مسما سو تکر قنایم زام حاجی عمرای قنایم قنایم به فضا ملک مقصدا و سترایم خجین
بعتر اقصیه میری و مسلمانان را ای ای ب دقتی مذکور عدیم و فیکه قنایم به فضا ملک مقصدا و سترایم خجین
و ترالدای ستمه لکنه شخرد / خجیری بیک کلیم / هم نوزام و مقصدا ای بجهت مقصدا و سترایم خجین
قضی ملک جینید ترا و کله اولمسته در خیر الیم السج و ایستیشی فیه شمه ذری کجه ایستیشی راضیه آری بکده

قصه اوسما دقیق ۱۹۵۱ ۴۰۰۰	قصه ساواک دقیق ۴۷۰۰ ۴۴۵۰ ۴۰۰۰	قصه سکیار دقیق ۴۱۰۰ ۴۷۵۰ ۴۰۰۰
قصه اوسما دقیق ۱۹۵۱ ۴۰۰۰	قصه ساواک دقیق ۴۷۰۰ ۴۴۵۰ ۴۰۰۰	قصه سکیار دقیق ۴۱۰۰ ۴۷۵۰ ۴۰۰۰
قصه غلطی دقیق ۸۵۰ ۷۰۰ ۴۰۰۰	قصه شیرینی دقیق ۴۵۰۰ ۴۴۵۰ ۴۰۰۰	قصه کباب دقیق ۱۴۰۰ ۹۵۱ ۴۰۰۰
قصه غلطی دقیق ۸۵۰ ۷۰۰ ۴۰۰۰	قصه شیرینی دقیق ۴۵۰۰ ۴۴۵۰ ۴۰۰۰	قصه کباب دقیق ۱۴۰۰ ۹۵۱ ۴۰۰۰
قصه ابوالی دقیق ۱۲۰۰ ۱۴۰۰ ۴۰۰۰	قصه ابورندی دقیق ۴۱۰۰ ۴۰۰۰ ۴۰۰۰	قصه کلگی دقیق ۱۵۰۰ ۱۴۴۰ ۴۰۰۰
قصه ابوالی دقیق ۱۲۰۰ ۱۴۰۰ ۴۰۰۰	قصه ابورندی دقیق ۴۱۰۰ ۴۰۰۰ ۴۰۰۰	قصه کلگی دقیق ۱۵۰۰ ۱۴۴۰ ۴۰۰۰
قصه منیار دقیق ۸۵۰ ۱۰۷۸ ۴۰۰۰	قصه قوزان دقیق ۸۰۰ ۷۵۰ ۴۰۰۰	قصه از سدا دقیق ۱۱۵۰ ۱۰۰۰ ۴۰۰۰
قصه منیار دقیق ۸۵۰ ۱۰۷۸ ۴۰۰۰	قصه قوزان دقیق ۸۰۰ ۷۵۰ ۴۰۰۰	قصه از سدا دقیق ۱۱۵۰ ۱۰۰۰ ۴۰۰۰

عربده الهم نیکو کلام الله
محققان سراجی المحکمہ کتب
شعبه ۵